

21/11 2003

Rosenberg söker frihet i beroendet

Skandaler, korruption och en vård i kris. Vad har gått snett? Vårt tänkande och vårt förhållningssätt, svarar Göran Rosenberg som i en frisk, modig och läsvärd tankebok går till attack mot självförverkligandet och det heliga oberoendet.

Göran Rosenberg
Plikten, profiten och konsten att vara människa. Essä
271 s. Albert Bonniers Förlag. CA 239:-

Frågan är om man som läsare någonsin mer vågar ta uttryck som "självförverkligande", "rättigheter" eller "individuell frihet" i sin mun? I varje fall kommer man att bränna sig på sådana ord, ungefär som på ett hett strykjärn. Ty med ens inser man, att vår officiella retorik är livsfarlig. Om vårt svenska välfärdssamhälle och för den delen flertalet moderna samhällen i västvärlden hamnat i djup kris, hänger det inte alls på att politiker och andra makthavare gjort bort sig. Det har de kanske gjort. Men det är inte detta som saken gäller. Saken är i stället den, att den nya människan sakta sprider sig i oss alla. Vi har allesammans tänkt fel, eller för att uttrycka det mer tidsenligt: fullkomligt åt helvete!

Reflektionerna och summeringen är föranledda av en gruvlig salva avfyrad av Göran Rosenberg i hans senaste essäsamling Plikten, profiten och konsten att vara människa. Nog för att man

länge haft klart för sig att författaren skiljer sig från genomsnittet av svenska journalister. Han är till exempel osannolikt påläst och kunnig och han skriver flyhänt och elegant. Han tänker dessutom fritt och självständigt, det vill säga springer inte i flock och farnöte med den övriga boskapen i opinionsvindens riktning. När han är på det humöret, citerar han rentav Cicero på både svenska och latin. Det gör som bekant inte flertalet av hans kolleger, i varje fall inte de på senare tid utgångna från Journalisthögskolan.

Frågan är bara om inte Rosenberg nu äventyrar sitt förtroendekapital, när han i sin senaste essäsamling vågar yppa de bistraste och förgrifligaste sanningar om allas vårt feltänkande. Hans vindlande essä är inte lätt att referera. Den utgör en blandning av frätande samtidsanalys, personligt livsåskådningsdokument, statsvetenskaplig filosofihistoria med små inslag av självbiografi och andra kusliga minnesbilder ur den svenska vardagen. Men en grundtanke i boken är att vi har satt

alldeles för stor tilltro till den oberoende individen, till självförverkligandet, till möjligheten att leva fria från alla beroenden. Det paradoxala är att vårt moderna samhälle inbjuder till just ett sådant tänkande. Det uppmanar oss att "kräva våra rättigheter", leva fritt och obundet, utan hänsyn till något annat än vår egen fördel.

Men ett samhälle klarar sig inte i längden med den filosofin.

Vi är beroende av människor som gått före oss och som kommer efter oss, det är en illusion att tro att vi kan frigöra oss från våra förfäder eller våra efterkommande. Samtidigt är vi ohjälpligt beroende av våra samtida här och nu, om inte

annat märks det i barndomens och olyckshändelsernas, sjukdomens och åldrandets och alla andra hjälplöshetens ofrånkomliga livsfaser.

Och då går det inte att tro att beroendet mellan människor kan formaliseras till tjänster, som kan mätas i effektivitet eller kostnadseffektivitet. Den enfald som sprider sig när stat, kommun eller fria bemanningsföretag tror att vård kan skötas som ett slags industriprodukter är lika naiv som när skolor och universitet tror sig kunna mäta resultatet i antalet utexaminerade elever.

Vid den döende människans sjukbädd är det helt andra saker som gäller än egennytta eller samhällskalkyl, det är förmågan att vara människa, att helt enkelt hålla den döende i handen. Och i klassrummet eller seminarielokalen är det förutom kunnandet först och främst förtroendet och förebilderna som avgör om läraren lyckas med sina elever.

Rosenberg kryddar sin framställning med utblickar mot samhällsskicket i Homeros "Odysseen", han diskuterar Aristoteles teori om det goda samhället likaväl som Aristoteles "Poetik", han matchar Immanuel Kant mot David Hume, han aktualiserar Ciceros lära om dygderna och botaniserar glatt hos både Seneca och Epikuros. Och han leker suveränt med diverse samhällsvetenskapliga teorier, alltifrån Machiavelli fram till de sista dagarnas amerikanska heliga.

Det kan förstås inte hjälpas att man ibland sitter och undrar om det inte är

Martin Bubers, Emmanuel Levinas och Erik Gustaf Geijers filosofiska gemenskapsevangelium "utan ett du, intet jag" som skimrar igenom den rosenbergska tankeväven. Men det vore troligen att förenkla saken. Det finns nämligen inte skymten av ädel godhet eller religiöst färgad omtänksamhet i Göran Rosenbergs tänkande, låt vara att han (i sina kommentarer till den grekiska tragedin) visar en sensibilitet för lidandet och döden, för det oförutsägbara och motsägelsefulla i den mänskliga naturen som gör honom till åtminstone potentiell bundsförvant med många religionsutövare.

Snarare bryter han, med hård för logik och konkret exemplifiering, en lans för återupplivandet av det gamla hederliga pliktänkandet. Det går inte längre, menar han, att i vår moderna sjuk- och åldringsvård bara tala om rättigheter utan att också tala om skyldigheter. Och det är detta eviga tjat om våra rättigheter, inte minst rätten att förverkliga oss själva, som tycks förorsaka en stor del av den moraliska förruttnelsen. Fråga är om inte världens viktigaste funktion - förutom att hjälpa patienten, naturligtvis! - är "att uppöva och vidmakthålla förmågan hos de friska och starka att föreställa sig sin egen svaghet och sitt eget beroende och därmed samhällets behov av förpliktelser som sträcker sig bortom de friskas och starkas livshorisont".

Göran Rosenberg går hårt åt diverse enfaldig biologism, Richard Dawkins teori rörande "den själviska genen" till exempel, eller somliga darwinisters fåvitska tro att den reciproka altruismen egentligen kan föras tillbaka på simpel egennytta. Deras logik och filosofiska insikt ger han inte mycket för. Och han tar obarmhärtigt nacksving på diverse moralutilister, till exempel Torbjörn Tännsjö med sin slogan "Du skall understundom dräpa". Just nu är det inte konsten att dräpa som behövs utan snarare konsten att vara människa, fastslår han utan pardon och utan prut.

Ibland mal Rosenbergs abstrakta filosofiuppvisningar på retorisk tomgång, det skall inte förnekas. Och när han i en prydlig tabell antecknar

vad som skall räknas till pliktmedvetenhet respektive profitmedvetenhet blir han så till den grad övertydlig i sitt pedagogiska nit, att läsaren börjar känna lätt oro för hans sätt att dra veven. På den besvärliga frågan hur man åstadkommer en användbar kompromiss mellan de svårförenliga krav han målat upp - nämligen att skapa utrymme för en möjlig frihet mitt ibland alla våra ofrånkomliga beroenden - ger hans bok tyvärr inget slutgiltigt svar. Det kan kännas lätt snöpligt.

Men som helhet har författaren ändå åstadkommit en i mitt tycke underbar tankebok, frisk, levande, modig och mycket läsvärd. I dessa dagar då vårt land skakas av ständiga korruptionsskandaler och vår offentliga vård och omsorg så tydligt börjar knaka i fogarna, finns det många som undrar vad som gått snett. När man läst Rosenberg, får man sig en tankeställare. Kanske, säger han utan att darra på manschetten, är det egentligen hos oss själva som sjukdomen sitter.

Thure Stenström